

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ СУЧАСНОГО ЗНАЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ

Попович К. Б.,

юрисконсульт Юридичної клініки
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Наукова стаття присвячена дослідженню сутності поняття «правопорядок», розкриттю його змісту. У статті здійснена спроба виокремити нове бачення щодо інтерпретації поняття правопорядку на сучасному етапі розвитку держави та суспільства.

Ключові слова: правопорядок, демократична держава, суспільство, законність, правомірна поведінка.

Научная статья посвящена исследованию сущности понятия «правопорядок», определению его содержания. В статье предпринята попытка выработать новый взгляд на толкование понятия правопорядка на современном этапе развития государства и общества.

Ключевые слова: правопорядок, демократическое государство, общество, законность, правомерное поведение.

The scientific article is devoted to investigate the essence of the concept term «legal order», and to define its content. In the article there was made an attempt to evolve a new point of view for the interpretation of the concept of legal order at the present stage of the state and society development.

Keywords: legal order, democracy state, society, legality, lawful behavior.

Будь-яка права демократична держава прагне досягнення стабільного, ефективного та налагодженого правового порядку в суспільстві своєї держави та в міжнародному співтоваристві, як його учасник. Інтеграційні процеси, що постійно відбуваються в суспільстві, будь-які технічні, політичні, економічні, правові, соціальні чи інші явища в державі, що змінюються, вимагають дотримання відповідних правових стандартів, які дають змогу правильно, ефективно та раціонально організувати суспільне життя. Одним із функцій чи завдань будь-якої правової держави є досягнення, забезпечення та охорона правопорядку як основи існування та розвитку цивілізаційного правового суспільства. Але чи можливе повноцінне виконання такого завдання та, що впливає на формування правопорядку ще необхідно розібратися.

Метою статті є дослідження та аналіз теоретичних підходів щодо тлумачення поняття правопорядку, розкриття його змісту, виокремлення нового бачення на правопорядок як юридичне явище та процеси його формування.

Актуальність дослідження проблеми правопорядку в теоретичній юриспруденції зумовлена багатогорним характером та неоднозначністю інтерпретації сучасного поняття правового порядку. Як справедливо зазначає А.Ф. Крижанівський «необхідність вироблення нової теорії правопорядку визначається тим, що сучасне суспільство болісно шукає відповіді на виклики епохи постмодерну, яка принесла в нинішнє існування людини неусталеність та непрогнозованість» [8, С. 33].

Правопорядок – складне, багатогранне правове та соціальне явище, яке, можливо, взагалі не має місця для існування на практиці. Але теоретичні розробки щодо тлумачення правопорядку постійно досліджуються, аналізуються та удосконалюються в силу різноманітних змін в процесі розвитку правового буття суспільства. На теренах колишнього Радянського Союзу здійснена значна кількість напрацювань та досліджень щодо категорії правового порядку як феномену. Зокрема, розробкою теоретичних досліджень стосовно поняття правопорядку займалися такі відомі науковці-теоретики того часу як М.Г. Александров, С.С. Алексєєв, В.В. Борисов, Г.С. Котляревський, Б.В. Саванелі, Л.С. Явіч ті ін. Концептуальні засади та доктринальні висновки, зроблені даними дослідниками залишаються актуальними і сьогодні, але не дають повного виразу правопорядку, що повинен існувати в сучасному правовому демократичному світі.

Розуміння правопорядку як феномену в теорії права окреслюють також багато сучасних вітчизняних та зарубіжних правників. Зокрема, достатньо уваги даній проблематиці приділяли такі науковці як Н.А. Анциферова, А.І. Віссаров, П. Герінг, В.М. Казаков, Т.Ю. Кирилюк, А.Ф. Крижанівський, В.В. Лазарев, Н.І. Матузов, Ю.М. Оборотов, Є.С. Папригін, П.М. Рабінович, О.П. Сауляк, О.Ф. Скакун, П.П. Шляхтун та ін. Найбільший

здобуток на сучасному етапі у вітчизняній теоретичній юриспруденції з питань правопорядку зроблено професором А.Ф. Крижанівським.

Перш за все слід відмітити, що кожен дослідник розуміє «правопорядок» по-своєму, спираючись на різні чинники та фактори, що можуть вплинути на формування дефініції даної категорії. Різноманітність та неоднозначність поглядів вчених та науковців-теоретиків права, що здійснили спробу інтерпретувати поняття правового порядку, дає можливість порівняти, виокремити певні спільні характеристики, доповнити та поновому розкрити його зміст.

Найбільш поширеним визначенням поняття правопорядку в теоретичній правовій літературі є розуміння його як стану впорядкованості правом суспільних відносин. Таке визначення дає можливість охарактеризувати правопорядок лише у вузькому сенсі. Насправді, правопорядок охоплює набагато більшу кількість складових ознак та правових категорій, що дають змогу ширше та правильніше зрозуміти його сутність.

Російський теоретик В.В. Лазарев визначає правопорядок як «стан впорядкованості суспільних відносин, що засновані на праві та законності» [9, С. 146]. Такої думки також дотримується І.М. Погребной, який вказує, що правопорядок – це стан фактичної впорядкованості врегульованих нормами права суспільних відносин, який є результатом здійснення законності [10, С. 113]. Дані визначення безумовно мають місце, але, на нашу думку, вони не розкривають повної сутності та змісту правопорядку сучасної демократичної правової держави, оскільки більшою мірою односторонньо характеризують правопорядок, тобто лише як результат діяльності держави. Для більш досконалого визначення суті правопорядку необхідно враховувати *правову поведінку* індивіда та взаємодію його з державою у процесі створення організованого та стабільного правового життя.

Правопорядок будь-якої демократичної держави повинен формуватися на принципах неухильного дотримання законодавства, яке, в свою чергу, беззаперечно будується на основі принципу верховенства права. Безсумнівно, нормативне право є головним регулятором будь-якої сфери правової життєдіяльності суспільства. Правові норми, як надають права, так і створюють обов'язки та зобов'язують до відповідальності. Адже, порядок існує там, де є відповідальність. Тобто, при недотриманні обов'язків однією особою, можуть порушуватися права іншої, що призводить до виникнення певних колізійних ситуацій чи, навіть, негативних наслідків, а це, беззаперечно, не відображає державу, при виконанні її завдання з питань правопорядку, з позитивного боку. Більшість дослідників акцентують увагу та стверджують, що правопорядок – це результат законності. Так, наприклад, П.М. Рабінович зазначає, що правопорядок, як режим (стан) упорядкованості, організованості суспільних відносин, формується в

умовах законності [11, С. 231]. Дане твердження також підтримує С.С. Алексєєв, вказуючи, що «правопорядок – це результат законності, що характеризує ступінь здійснення її вимог» [2, С. 219]. На думку Л.С. Явіча, правопорядок – це реалізована в суспільних відносинах законність; він лежить в площині відносин, що складаються в процесі здійснення правового статусу та компетенції, суб'єктивних прав та юридичних обов'язків та включає в себе систему стабільних правових зв'язків та відносин [16, С. 240]. Як видно з вищенаведених визначень обов'язковою умовою досягнення правопорядку є *законність*. Таку ідею необхідно підтримувати, але сама законність також повинна формуватися та здійснюватися на умовах забезпечення прав, свобод та інтересів людини. Тобто при виконанні функції по дотриманню законності та охорони правопорядку, держава на перше місце повинна ставити інтереси громадянина, оскільки, як правильно наголошує О.О. Брилева, «*серцевиною правового порядку є людина*, її інтереси та прагнення, життєві необхідності, які багато в чому отримують своє юридичне оформлення в правах та свободах, обов'язках та відповідальності громадянина, які реалізуються у відносинах між ними, а також у взаємозв'язках між державою та суспільством» [3]. Таким чином, рівень досягнення правопорядку в державі прямо залежить від ефективності реалізації та дотримання законності.

Однією із особливостей правопорядку є те, що він формується лише в правовій державі, тобто існування правопорядку не можливе без *правового регулювання*, що здійснюється виключно нормами права. Досягнення правопорядку і є метою правового регулювання. На відміну від громадського порядку, який забезпечується дотриманням всіх соціальних норм, норм моралі та неправових звичаїв, правовий порядок будується лише на основі правових норм, що втілюються в законодавстві держави. Через механізм правового регулювання держава, як гарант правопорядку, має можливість впорядкувати та організувати діяльність у певній галузі суспільних відносин, тобто створити такі умови, за яких «усе було б на своїх місцях» та сформуванню порядку у даній галузі. Таким чином, правопорядок можна розглядати як процес формування державою організованості та впорядкованості життєдіяльності суб'єктів права за допомогою правових засобів, їх юридичного закріплення, гарантування та забезпечення. Правопорядок відображає стан дотримання законності в суспільстві та показує реальний результат функціонування правової системи.

Правопорядок складає таке соціально-правове благо, яке інтегрує всі сторони і рівні правового регулювання суспільних відносин – у царині приватного і публічного, матеріального і процесуального, міжнародного, інтеграційного і національного, також на рівні галузі, правового інституту і правової норми [6, С. 103].

Проте, правопорядок – це результат реалізації не лише режиму законності та правового регулювання, але і всіх юридичних процесів, що відбуваються в державі; він демонструє результат трансформацій у правовому житті суспільства.

Саме правопорядок становить постійний фон життєдіяльності суспільства, соціальних груп і окремих індивідів, виражаючись в показниках впорядкованості, надійності, безпеки, передбачуваності їхнього існування [7, С. 251]. Висока організованість, упорядкованість і узгодженість забезпечують додержання прав, свобод та законних інтересів учасників суспільних відносин.

Правопорядок, як результат законності, відображає реалізацію правових приписів у системі суспільних відносин. Інакше кажучи, стадія досягнення правопорядку віддзеркалює рівень правомірної діяльності суб'єктів права. Тому при визначенні змісту правопорядку до-

цільно враховувати поняття *правомірної поведінки*, оскільки вона, як вольова поведінка суб'єкта права, яка відповідає нормам права, забезпечує організованість, стійкість та гармонійність громадського життя. На думку М.Г. Александрова, правопорядок – це порядок вольових суспільних відносин, що врегульовані нормами права, який встановлюється внаслідок забезпечення точного виконання законів і полягає у тому, що: по-перше, загальні заборони не порушуються; по-друге, правовий статус громадян та організацій дотримується і їх правоздатність може безперешкодно реалізовуватися; по-третє, учасники суспільних відносин неухильно виконують покладені на них юридичні обов'язки та їм реально гарантовано здійснення суб'єктивних прав [14, С. 608]. Дана дефініція показує, що правопорядок включає систему правовідносин, в якій реалізовується лише правомірна поведінка суб'єктів права, тобто повне дотримання правових правил в процесі здійснення суб'єктивних прав та виконання юридичних обов'язків. Правомірна поведінка суб'єктів є якісним та позитивним показником формування правопорядку в демократичному світі. Фактичні взаємовідносини суб'єктів, не засновані на дотриманні норм права, а тим більше неправомірні (протиправні), порушуючи потреби правових норм, знаходяться поза рамками правопорядку.

О.Ф. Скакун слушно зауважує, що змістом правопорядку є така впорядкованість суспільних відносин, яка характеризується правомірною поведінкою її учасників: їх дії здійснюються в межах правових норм [12, С. 53]. В.Н. Хропанюк також підтримує дане судження та зазначає, що «зміст правопорядку складає правомірна поведінка суб'єктів, тобто така поведінка, яка врегульована нормами права та, за допомогою якої досягнуто цілі правового регулювання» [15, С. 349].

Таким чином, *зміст* правопорядку утворює сфера взаємодії, взаємозв'язку та взаємозалежності правомірної поведінки з іншими структурними елементами правопорядку, такими як суб'єкт права, норми права, правовідносини, правове регулювання, законність.

Наявність структури характеризує правопорядок як якісно цілісну категорію, що має зовнішні зв'язки, які забезпечують взаємодію з оточуючим середовищем, та внутрішні зв'язки, що забезпечують взаємодію структурних елементів правопорядку. Їх упорядкованість має юридичні характеристики, засновується на нормативності та притаманна всім елементам правопорядку [5, С. 42].

Сьогодні правовий порядок демократичної держави необхідно розглядати не лише суто як правове явище, що обов'язково повинне забезпечуватися державою та силою державного примусу, але і як соціальне, оскільки людина, як компонент суспільства, є головним об'єктом та суб'єктом, що впливає на його формування, з усіма її потребами, які надають можливість для ефективного розвитку.

Правопорядок охоплює ті сфери відносин між людьми, що пов'язані з найважливішими цінностями для людини й суспільства загалом: життя, свобода, здоров'я, власність та ін. Забезпечення впорядкованості відносин між людьми на основі правових принципів становить передумову безпечного буття людини, задоволення її найважливіших людських потреб. Для повноцінного фізичного й духовного життя людини необхідно створити умови для підтримання природних функцій організму, розвитку особистості [4, С. 139].

Забезпечувати, підтримувати та охороняти правопорядок безперечно повинна держава через надані їй владні повноваження, а от результат досягнення буде залежати також і від суспільства та кожного правосвідомого громадянина окремо. Рівень розвитку правосвідомості суспільства, правова поведінка кожного громадя-

нина, правова культура, правове виховання відображають певну стадію або рівень досягнення правопорядку.

Погляди людей на правопорядок та реальна практика часто не співпадають. Одна справа ідеї, але інша – їх втілення в життя. Не завжди владним силам вдається в повному обсязі реалізувати свої потреби та інтереси. Далеко не одиничні випадки, коли правопорядок переростає у свою протилежність – законне свавілля [13, С. 562], що не надає підстав позитивно характеризувати державу як правову та демократичну.

Необхідно визнати, що правопорядок, як і правова держава, сьогодні є правовим міфом. Оскільки рівень правопорядку підвищується з розвитком права та суспільства, що його створюють, то і образ правопорядку постійно буде вдосконалюватися, стимулюючи суспільство до творення все більш вдосконаленого права. Таким чином, існування такого міфу покликане забезпечити найбільш сприятливий для суспільства напрям розвитку права. Вкрай важливо визнати роль суб'єктивної інтерпретації та оцінки цього міфу, лише перебуваючи у визначеному герменевтичному колі його тлумачення та безперервному циклі його оцінки із врахуванням нових характеристик, суб'єкт права своєю правомірною поведінкою зможе вплинути на формування правопорядку [1].

Отже, аналізуючи погляди вчених та науковців, можна прийти до висновку, що правопорядок, як юридична категорія, має складний та багатоаспектний характер. *По-перше*, він відображає стан впорядкованості

суспільних правовідносин, що виникають та змінюються в процесі діяльності усіх суб'єктів права, яка, в свою чергу, виражається через правомірну поведінку учасників відповідних відносин. *По-друге*, правопорядок закладений та функціонує на засадах дотримання правових приписів та стандартів, що безперечно розробляються державою з урахуванням принципу верховенства права. Діяльність держави у галузі правотворчості та у виконанні функцій по забезпеченню, охороні та захисту правопорядку безсумнівно впливає на процес його формування. *По-третє*, саме правопорядок віддзеркалює стан законності в державі, тобто є результатом законності в дії. *По-четверте*, правопорядок, як мета правового регулювання держави, існує лише за умов налагодженої системи відносин між суспільством та державою у сфері правового регулювання; виражається через стабільність правової системи. І, нарешті, *останнє* – людина, як основний суб'єкт, від якого залежить рівень досягнення правопорядку, повинна раціонально усвідомлювати свої дії та відповідальність за них у процесі взаємодії з іншими суб'єктами суспільних відносин. Певний етап досягнення правопорядку відображає рівень розвитку правового життя суспільства.

Використання у практичній діяльності нових теоретичних напрацювань, що враховують усі правові та соціальні цінності, надасть можливість досягти необхідних позитивних результатів у процесі формування правопорядку на сучасному етапі, що, безумовно, покращить якість життя людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аксиогерменевтические начала правопорядка: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://archive.diary.ru/~kessler-archive/r71693824.htm>
2. Алексеев С.С. Общая теория права. В двух томах. Т. I. – М.:Юрид. лит. 1981. – 361 с.
3. Брылева Е.А. Юридическая природа ювенального правопорядка : автореферат дис. ... кандидата юридических наук : 12.00.01 / Брылева Елена Александровна; [Место защиты: Нижегород. акад. МВД России].- Нижний Новгород, 2011.- 28 с.
4. Гіда Є.О. Праксеологічна сутність правопорядку // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2011. - №1. – С. 136-142
5. Кирилук Т.Ю. Правопорядок у суспільстві як результат правомірної поведінки // Часопис Київського університету права. – 2009. – №1. –С. 39-44
6. Крижановський А.Ф. Аксиологія правопорядку // Актуальні проблеми теорії держави і права: збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 40 – С. 101-106
7. Крижановський А.Ф. Сучасний правопорядок: контури теорії // Актуальні проблеми теорії держави і права: збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 49. – С. 251-258
8. Крижановський А.Ф. Сучасний правовий порядок: контури теорії // Актуальні проблеми теорії держави і права: збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 57. – С. 33-41
9. Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. 0-28 В.В. Лазарева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.:Юристъ, 2001. – 520 с.
10. Погребной И.М. Теория права: Учебное пособие. 3-е изд., испр. и доп. – Харьков: Государственное специализированное издательство «Основа», 2003. – 128 с.
- Рабинович П.М. Основы общей теории права и государства / П.М. Рабинович. – Харьков: Консум, 2005. – 320 с.
11. Скакун О.Ф. Право, законность, правопорядок: их взаимозависимость и тенденции развития // Практична філософія та правовий порядок: Збірка наукових статей. Харків, Центр Освітніх Ініціатив, 2000. – С. 52-61
12. Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2001. – 776 с.
13. Теория государства и права. Учебник / Александров Н.Г., Калинычев Ф.И., Мицкевич А.В., Недавий А.Л., и др.; Отв. ред.: Александров Н.Г. - 2-е изд., доп. и перераб. - М.: Юрид. лит., 1974. – 664 с.
14. Хропанюк В.Н. Теория государства и права. Учебное пособие для высших учебных заведений / Под ред. проф. В.Г. Стрекозова. - М.: 2000. – 381 с.
15. Явич Л.С. Общая теория права. Изд-во Ленинградского ун-та, 1976. – 286 с.